

Háborúk és járványok

Irtá dr. Pálos László Ádám egyetemi tanársegéd

AHÁBORÚK felidézte szörnyűségek között, amelyek győzöt és legyőzöttet egyaránt sujthattak, talán a járványok voltak a legkegyetlenebbek. A háborúk mindig járványokkal jártak a legrégebb időktől kezdve napjainkig is, bár méreteikben nem hasonlíthatók össze. A régebbi évszázadokban az egészségügyi viszonyok és az orvostudomány tehetetlensége tették lehetővé a járványok okozta irtózatos pusztulást. Nem volt védekezés és nem volt gyógyítás, — hiszen azt sem tudták, mi ellen kellene védekezni és mit kellene gyógyítani. Az orvostudomány halhatatlan hősei, az embermilliók megmentői még nem sokat segíthettek embertársaikon és sok küzdelmükbe került, míg a mult szörnyű járványai megszélidültek az emberi tudás hatalma előtt.

Minden idők legnagyobb járványait a *pestis*, vagy más néven a fekete halál okozta. Története az ókorba nyúlik vissza és nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy elterjedését a háborúknak köszönhetjük. Állítólag pestis pusztította a Trója falai alatt táborozó görögöket is. Kr. e. 700-ban pedig az asszírok és zsidók között kitört háborúban. 185.000 ember esett áldozatául. Történelmi nevezetességű az athéni pestis, mely a peloponneszosi háborúk idejében dühöngött és Athén egyharmadát irtotta ki.

A középkor első nagy pestis-járványa az úgynevezett Justinianus-pestis 531-ben kezdődött és tulajdonképpen nem is szűnt meg hét évtizedes tombolása

után sem, legfeljebb megcsendesedett, hogy a középkor minden háborúja után újult erővel fellobbanjon.

A 16. században érte el a pestis-járvány a tetőfokát és azt a járványhullámot, mely az akkori egész földrészre kiterjedt, méltán nevezhetjük a történelem legnagyobb járványának. Ázsiából indult végzetes útjára, ahol a lakosság kétharmadát, 37,000,000 embert és Európában a lakosságnak csaknem a felét, 25,000,000 ember életét követelte áldozatul. Felángolását nem tudjuk egy bizonyos háborúhoz kapcsolni, de ez talán felesleges igyekezet volna, mert ebben az időben Ázsiában is, Európában is állandóan folyt a háborúskodás és hogy terjedésében, megerősödésében ezek szerepet játszottak, az vitán felüli.

FANTÁZIÁNKAT a végtelenségig kell fokoznunk, hogy elképzeléseinkben megközelítsük azt a szörnyű földi poklot, amit a fekete halál kiváltott. Boccaccio *Decameron*jában és az akkori leírásokban megrázó részleteket olvashatunk. Többnapig járőföldre nem lehetett embert látni, országrészek, városok váltak lakatlanná és virágzó városok helyét újra a vadonság hódította el. Magában Németországban 200.000 falu halt ki teljesen... Az emberek elvesztették lelküket is. A családi, baráti kapcsolatok felbomlottak. Anyák elhagyták gyermekeiket, gyermekek szüleiket, testvér a testvért, barát a barátot, mindenki mindenkitől, még önmagától is rettegett. Akiket megtámadott a kór, lemondtak minden re-

ményről. Voltak, akik bevarrták magukat két lepedőbe, mintegy életükben elkészültek saját temetésükre. A nép a világ végromlását vélte közeledni, egyesek vad orgiákban tobzódtak, mások vallási fanatizmusba estek.

Magyarországra az elsőnek biztosan pestisnek nevezhető járványt, a leprával egyetemben, II. Endre keresztshadai hozták. Különösen a tatárjárás és a török háborúk idejében pusztított, de még a kuruc-labanc háborúkban is előfordult, hogy hol az egyik, hol a másik sereg futott meg a pestis elől, anélkül, hogy ellenséget látott volna.

A járványok történetében a kiütéses, vagy *foltos tifusz* méltó társa a pestisnek. Szintén a háborúk kísérője, amit népies magyar neve is igazol, a hagyományok és hadmász elnevezésben, — értendő alatta, hogy a hadnak a mása, — azaz olyan pusztítást okozott, mint maga a fegyveres had. Valóban, ha egy táborba bevette magát, sokszor a sereg szétzüllesztéséhez vezetett, mint ahogy 1566-ban a Komárom alól távozó osztrák sereg is szétszaladt a sorraiban pusztító foltos tifusz miatt. Ebben az időben különösen a Magyarországon tartózkodó németek és zsoldosaik haltak el nagy számban és ekkor terjedt el a mondás: „Magyarország a németek temetője.“ Miksa császár seregei hurcolták el a tifuszt Németországba, és tekintve hogy tőlünk vitték, a ránk nézve egyáltalán nem hizelgő „*morbus hungaricus*“, magyar betegség nevet adták neki.

A nagy európai járványok Olaszországból értek és a 16. és 17. században érték el jelentős fokot. Európában való elterjedésüket a 30 éves háború nagymértékben elősegítette és különösen

nagy volt a pusztulás Németországban. Württemberg 400.000 lakosa közül például csak 48.000 maradt életben. A 16. században is a háborúk nyomán haladt a tifuszveszedelem, rémes járványok követték a spanyol örökösödési háborút, a hetéves háborút és a francia forradalmat. Még a következő században is rettegett hadibetegség és Napoleon oroszországi seregéből is hatalmas tömegeket ragadott el. A későbbi háborúk folyamán is mindig felütötte fejét, jelentősebb mértékben a mult századbeli krimi és az orosz-török háborúkban, sőt az első és a most lezajlott második világháborúban is komoly vámot szedett.

Valószínűleg kiütéses tifuszhoz hasonló betegség volt az angol izzadásnak nevezett rejtélyes betegség is, mely 1486-ban VII. Henrik angol király seregében jelentkezett először és 1551-ig Európa több részén járványokat okozott, majd nyomtalanul eltűnt.

A *hastifusz* a 19. században különült el részben a kiütéses tifusztól, részben egyéb lázas betegségektől. Ez a betegség is méltán viseli a hasi hagyomány nevet, bár számos, háborútól független járványt ismerünk. Háborúhoz társulva különösen a francia-porosz és spanyol-amerikai háborúk alkalmával okozott jelentős veszteségeket.

Már Kr. e. 1000 évvel hatalmas járványokat okozott a *hólyagos himlő*. Pontos leírások a 6. századból származnak, midőn 570-ben a Mekát ostromló abesszín csapatok között komoly méreteket öltött. A 711. évi himlőjárvány a spanyol háborúkkal járt karöltve, ahonnan egész Nyugat-Európára áterjedt.

Amerikában, Columbus partra-

szállása után pár évre olyan kegyetlen emberirtást végzett, hogy egyes indián törzsek az utolsó emberig kihaltak, haré nélkül adva helyet az európai gyarmatosoknak. A 16. századbéli járványok alkalmával egyedül Mexikóban, több mint 3,000.000 ember vesztette életét. A 17. és 18. században még javában tombol és különösen Angliában okozott nagy pusztulást, ahol 1667–69-ig több angol alattvaló halt el, mint Anglia addigi összes háborúiban. A himlőjárványok Magyarországot is szorgalmasan látogatták, bár korántsem okoztak olyan mérvű pusztulást, mint Nyugat-Európában.

A SEREGEK elmaradhatatlan társa volt a *kolera* is, amely 1817-ben jött Ázsiából és az egész 19. század járványtörténelmét uralta. Hat nagy járványhullám ismeretes a múlt századból és ezek mindegyike Indiából indult el. Ót hullám Európára, sőt Amerikára is átterjedt. Az európai járványok mindegyike eljutott hozzánk is, három bizonyítottan háborúk segítségével, mégpedig az 1813-as lengyelországi, a 48-as magyarországi szabadságharcok és az 1866-os osztrák-poros háború alkalmával. Az utóbbi járvány hazánkban 70.000 ember életét oltotta ki.

Az 1494-es nápolyi hadjáratnak köszönhető a vérbaj, szinte robbanásszerű európai elterjedése. A trachomát pedig először 1798-ban Napoleon egyiptomi hadai, másodszer 1801-ben az Egyiptomban fertőzött angol seregek hozták Európába.

Hosszú sorát lehetne még felsorolni azoknak a fertőző betegségeknek, melyek terjedésükben a háborúkkal is vonatkozásban állottak, anélkül, hogy módom

volna róluk hosszabban megemlékezni. Nem hagyhatom el azonban az *influenzát*, mely már a 14–16. században is járványokat okozott, de a legsúlyosabb az első világháború utáni 1918–19-es járvány volt, mely jóformán az egész földön elterjedt. A járvány súlyosságát a színes csapatok európai megjelenésével magyarázzák, akik immunitás hiányában könnyen megkapták és felerősítették. Nagyobb pusztítást okozott fél év alatt, mint a világháború 4 éve.

MINDENKI elképzelheti, hogy a járványokhoz társult szenvedések, az emberek millióinak pusztulása nem múltott el következmények nélkül, amely alól a társadalmi rend, a gazdasági élet, sőt a politika sem maradt mentes. Hiszen számos hadvezér, politikus, tudós, sőt király vesztette életét a járványok alatt. A kipusztult embertömegek helyére megindultak a telepítések. Létrejöttek a kisebbségi népcsoportok azok minden politikai következményével. Sok helyütt annyira kipusztult és elpusztult az országrész, hogy helyét újra a vadonság foglalta el és az emberi kultúrák teljes megsemmisülése azok visszahódítását is lehetlenné tette. Az ilyen területek klímája is megváltozott, előmozdítva a járványos betegségek terjedését, mintegy az okozatból okozó lett.

Az anyagi pusztulásai párhuzamosan haladt a lelkek romlása is. Lelki járványoknak nevezhetjük azokat a középkori, különös és ma már szinte érthetetlen jelenségeket, mint amilyen az önostorozók menete és a gyermekek keresztshadjárata volt. Nagy háborúk, járványok után ezrek vándoroltak, magukat os-

torozva a vezeklés célzatával, bár az ájtatos vezeklés sokszor orgiákba fulladt. Hasonló tömegpsychosis volt a gyermekek kereszteshadjárata is, amit a kereszteshadjáratokkal kapcsolatos lelkesedés váltott ki. A fiúk tízezei szöktek meg hazulról, hogy a Szentföldre vándoroljanak. Sok felnőtt is csatlakozott, úgyhogy számuk a 30.000-et is elérte. A hadjárat tragikus véget ért. Marseille-ből hét ingyen szállítást ígérő hajóval indult útnak

a sereg. Ebből kettő elsüllyedt, a többi gyermeket pedig az áruló kereskedők rabszolgaként adták el keleten.

Visszatekintve az elmondotakra, talán mindenkiben felülkerekedik, hogy most is háború után vagyunk. Kétségen kívül, minden vonatkozásban érezzük a háborús évek súlyát, de a 20. század orvostudománya a háborús évek alatt és utánuk is kordában tudta tartani az emberekre leselkedő vészeket.

NEMRÉG jelent meg modern könyvalakban az a hatalmas, bár általánosan nem igen ismert növénytan munkája, amelynek szerzője Rufinus olasz szerzetes, aki a tizenharmadik század vége felé élt. Az eredeti kézirat elveszett, egy századdal később készült másolata fennmaradt egyetlen példányban a firenzei Lorenzo-könyvtárban, ha ugyan a világháború forgatagában el nem kallódott. Ennek a példánynak egy fotografikus másolata, Prof. Thorndike (Columbia-egyetem) neves kultúrhistorikus birtokában volt. E másolat nyomán készült a chicagói egyetemi nyomda kiadása. Rufinus Herbarium-a — épúgy, mint a többi középkori, sőt még későbbi botanikai munkák is, elsősorban a növények orvosi vonatkozásaival foglalkozik. Azonban a többi korai szerzőtől eltérően, akik a növények részletes leírását mellőzték, szinte föjtételezve, hogy azokat mindenki ismeri, Rufinus a legnagyobb részletességgel írja le őket, annyira, hogy a jelenkori botanikus előtt e meghatározások nyomán felismerhetők. A könyv általános használhatóságának mindenesetre útjában áll, hogy középkori, úgynevezett „konyha-latinsággal” íródott, amelyneka megértése a Cícero és Vergilius elegánsan klasszikus nyelvében nevelődött olvasóközönség részére csak további tanulmányok alapján lehetséges.